

УДК 657: 001.8

ПРО ЗМІСТ І ЛОГІЧНУ ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ КУРСУ «ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК»

ПЕТРО АТАМАС,

канд. екон. наук, професор,
зав. кафедри обліку і аудиту,
Дніпропетровський університет
імені Альфреда Нобеля

У статті проаналізовано зміст підручників і навчальних посібників з «Фінансового обліку», розроблено пропозиції щодо вдосконалення переліку тем, які розглянуті в цій дисципліні, їх змісту та послідовності викладання.

Ключові слова: фінансовий облік, програма дисципліни, послідовність викладання.

Фінансовий облік – одна з основних, фундаментальних дисциплін циклу професійної підготовки спеціалістів з обліку і аудиту, рівень засвоєння якої студентами багато в чому визначає якість підготовки фахівців цього профілю. Водночас у методиці викладання цієї дисципліни в останні роки виникла низка проблемних питань. Це пов'язано частково з поділом бухгалтерського обліку на фінансовий, управлінський і податковий, а частково – з поділом самого фінансового обліку на «Фінансовий облік – 1» і «Фінансовий облік – 2».

Серед питань, які потребують обговорення, погодження та виваженого вирішення, можна виділити такі:

- Чи мають назви підручників та навчальних посібників повністю повторювати назву курсу, передбачену стандартом МОНУ?

- Взаємозв'язок і узгодження змісту дисциплін «Бухгалтерський облік», «Фінансовий облік», «Управлінський облік», «Податковий облік» як між собою, так і з іншими спорідненими дисциплінами навчального плану, такими як «Облік у галузях економіки», «Облік і звітність в оподаткуванні», «Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу», «Податкова система України», «Організація обліку», «Звітність підприємств» та ін.

- Необхідність і доцільність дотримання галузевого стандарту вищої освіти «Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 – «Економіка і підприємництво» (видання 2006 р.) у частині змісту курсів «Бухгалтерський облік» і «Фінансовий облік», враховуючи, що окремі питання в них повторюються, а в новому виданні ОПП (2010 р.) ці питання взагалі не розглядаються.

- Зміст самого курсу «Фінансовий облік», тобто перелік тем, які повинен включати цей курс.

- Розподіл тем і питань між «Фінансовим обліком – 1» та «Фінансовим обліком – 2».

- Зміст окремих тем курсу, тобто перелік питань, які слід викладати у кожній темі.

- Логічна послідовність викладання окремих тем та усунення дублювання при розгляді подібних питань у різних темах, розділах курсу.

Звичайно, всі питання методики викладання можна залишити для вирішення самим викладачам (кафедрам) навчальних закладів, про що зазначено у передмові до окремих навчальних посібників [1; 2]. Проте в сучасних умовах такий підхід до вирішення цього важливого методичного питання навряд чи можна вважати доцільним з кількох причин:

- 1) за останні роки в Україні підготовкою бухгалтерів стали займатися багато непрофільних вищих навчальних закладів різного рівня акредитації;

- 2) окремі професійно-технічні навчальні заклади отримали право видавати дипломи молодших спеціалістів, а коледжі – дипломи бакалаврів;

- 3) забезпеченість багатьох новостворених навчальних закладів та їх облікових кафедр кваліфікованими викладачами залишає бажати кращого: на викладацьку роботу прийшло багато практиків і молодих випускників вищих навчальних закладів, які не мають достатнього досвіду викладацької роботи, а їх практичний досвід облікової роботи часто фрагментарний, обмежений специфікою окремої конкретної галузі діяльності;

- 4) навчальні посібники, які досить активно видаються останнім часом викладачами багатьох навчальних закладів, по-різному підходять до вирішення цих питань;

- 5) не вирішуються поставлені питання і в нормативному порядку: відсутні конкретні рекомендації методичних органів МОНУ, мало публікацій з цих питань у періодичних виданнях, практично немає

спеціальної літератури з питань методики викладання обліку та аудиту у вищих навчальних закладах.

Усе це й зумовило необхідність докладного аналізу означених питань.

Мета статті – вивчення структури навчальних посібників з фінансового обліку, виданих за останні роки, аналіз логічних взаємозв'язків окремих тем і розділів цього курсу, розробка пропозицій щодо логічної послідовності викладання окремих тем курсу «Фінансовий облік» у вищих навчальних закладах.

ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОБУДОВИ ПІДРУЧНИКІВ І ПОСІБНИКІВ З ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Насамперед потрібно звернути увагу на те, що назви підручників і навчальних посібників з фінансового обліку не зовсім збігаються з назвою курсу згідно із стандартом МОНУ, що не є типовим для фахівців з обліку й аудиту.

Зустрічаються такі варіанти:

1. Фінансовий облік – однозначно або з деталізацією після двокрапки чи в дужках: облік активів; питання, завдання, тести тощо. Саме така назва і передбачена стандартом МОНУ [1; 3–12 та ін.].

2. Бухгалтерський фінансовий облік [13–16].

3. Бухгалтерський фінансовий облік в Україні [2; 17].

4. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність [18].

Ми дотримуємося думки, що підручник як основна книга «що містить систематизоване викладання навчальної дисципліни, відповідає програмі дисципліни та офіційно затверджений як такий вид видання» [19, с. 3] має відповідати назві дисципліни, передбаченій стандартом МОНУ, тобто «Фінансовий облік». Назви навчальних посібників, які частково або повністю замінюють чи доповнюють підручник, після назви «Фінансовий облік» можуть мати вказівки на їх специфічні особливості: облік активів, збірник задач, практикум тощо. Однак, безперечно, першою має бути зазначена «стандартна» назва дисципліни – «Фінансовий облік».

У питанні послідовності викладання курсу «Фінансовий облік» та його поділу на «Фінансовий облік – 1» та «Фінансовий облік – 2» намітилося кілька принципово різних підходів: балансовий, балансовий навпаки, планово-рахунковий, виробничий (відповідно до технологічного процесу діяльності підприємства), довільний.

Перший підхід, який умовно можна назвати **балансовим**, полягає в тому, що увесь курс фінансово-

го обліку викладається у послідовності розміщення статей у балансі українських підприємств. При цьому «Фінансовий облік – 1» охоплює статті активу, а «Фінансовий облік – 2» – пасиву балансу. Досить чітко цей підхід виклав у вступній статті керівник авторського колективу навчального посібника «Бухгалтерський фінансовий облік в Україні» професор В. Добровський: «Послідовність викладання окремих тем програми «Фінансовий облік – 1» відповідає розташуванню статей активу балансу, тобто спочатку викладено питання обліку необоротних активів, потім оборотних, які закінчуються обліком грошових коштів як у національній, так і в іноземній валюті... Послідовність викладання окремих тем програми «Фінансовий облік – 2» відповідає розташуванню статей пасиву балансу, тобто спочатку викладено питання обліку власного капіталу, потім – зобов'язань як довгострокових, так і поточних» [2, с. 3–4]. Такого підходу, з деякими відхиленнями, дотримуються більшість авторів [8; 20], серед яких ті, що поділили курс на дві частини («Фінансовий облік – 1» та «Фінансовий облік – 2») [3–6; 9–11; 21; 22].

Другий підхід умовно можна назвати **балансовим навпаки**, тобто викладання окремих тем будується відповідно до розміщення розділів і статей у балансі, проте спочатку розглядаються статті пасиву балансу, а потім – активу. Такий підхід застосовано у перших виданнях підручника «Бухгалтерський фінансовий облік» за редакцією професора Ф. Бутинця [13]. На жаль, авторський колектив нічим не аргументував вибір саме такої послідовності викладання окремих тем курсу. Правда, у пізніших виданнях підручника цей порядок було змінено [14]. Розглядаючи послідовність викладання курсу «Фінансовий облік» з позиції побудови балансу, стикаємося з проблемою: у якій частині (розділі) цього курсу викласти облік доходів, витрат і фінансових результатів діяльності, адже рахунки класів 7 – 9 належать до операційних (номінальних) і не відображуються у балансі. У посібнику за редакцією професора В. Добровського ця тема розміщена на початку «Фінансового обліку – 2» перед темою «Облік власного капіталу» [2], а у підручнику за редакцією професора Ф. Бутинця – після розгляду всіх балансових (реальних) рахунків [13]. Для відповіді на запитання, який із наведених варіантів кращий, необхідний структурно-логічний аналіз змісту і взаємозв'язків окремих тем та розділів усього курсу «Фінансовий облік».

Третій підхід умовно можна назвати **планово-рахунковим**, оскільки він передбачає розгляд окремих тем курсу відповідно до побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зо-

бов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [23]. Саме за таким принципом побудовано восьме видання підручника за редакцією професора Ф. Бутинця [14] та деякі інші посібники [7; 24].

Досить не конкретним і не визначеним є **метод викладання окремих тем і структурної побудови підручників та навчальних посібників «відповідно до технологічного процесу діяльності підприємства»** [18, с. 3], адже, по-перше, послідовність цього процесу кожен автор може обґрунтувати по-своєму [12; 25]; по-друге, як тоді пояснити поділ обліку на «Фінансовий облік – 1» та «Фінансовий облік – 2», а по-третє, коли і де розглядати облік цінних паперів, розрахунків з покупцями і замовниками, постачальниками і підрядниками (після обліку грошових коштів чи після обліку придбання сировини або реалізації продукції)? Отже, при такому підході до послідовності викладання курсу фінансового обліку виникає багато питань. Очевидно, це й стало причиною того, що в окремих посібниках (особливо призначених для використання на практичних заняттях – збірниках задач, тестів і вправ) порядок розміщення окремих розділів більш довільний [16; 17; 26–28].

Суттєвим також є питання поділу курсу «Фінансовий облік» на дві окремі дисципліни – «Фінансовий облік – 1» та «Фінансовий облік – 2». Практично різні автори цей поділ здійснюють по-різному:

1) створюють окремі посібники з обліку активів («Фінансовий облік – 1») та пасивів («Фінансовий облік – 2») [3–6; 9];

2) поділяють матеріал одного посібника на дві частини [10; 11; 21; 22] або у змісті облік активів виділяють в окремий узагальнений розділ [1; 20];

3) узагальнюють у передмові, які теми належать до «Фінансового обліку – 1», а які – до «Фінансового обліку – 2» [2];

4) взагалі не дотримуються поділу фінансового обліку на «облік активів» і «облік пасивів» [7; 8; 12; 14 та ін.].

Про те, що такий поділ досить умовний і нічим не обґрунтований видно зі змісту тих посібників, у яких його застосовують: у складі активів часто розглядають облік розрахунків як з дебіторами, так і з кредиторами; у складі пасивів – облік витрат за елементами та видами діяльності; під час викладання обліку фінансових інвестицій у складі активів наводять операції з обліку доходів від участі в капіталі та від реалізації фінансових інвестицій; при вивченні орендних операцій одночасно розглядають облік орендних засобів та зобов'язань з оренди (у орендаря), а також облік довгострокової дебіторської заборгованості за здані у фінансову оренду основні засоби (у

орендодавця); облік праці та її оплати одні автори розглядають у складі активів, інші – у складі пасивів тощо.

Досить детально і аргументовано недоцільність поділу курсу «Фінансовий облік» на дві окремі дисципліни викладено у статті докторів економічних наук – Л.Сук та П.Сук [29], з висновками та рекомендаціями яких важко не погодитися.

Не менш важливим, на нашу думку, є питання про перелік і зміст тем, які включають до курсу «Фінансовий облік». Практично у кожному з розглянутих нами підручників та навчальних посібників наведено у різних варіаціях, обсягах і послідовності такі основні розділи (теми):

- Основи (принципи) організації фінансового обліку на підприємстві.
- Облік матеріальних і нематеріальних необоротних активів.
- Облік фінансових інвестицій.
- Облік запасів.
- Облік витрат виробництва, готової продукції, товарів та їх реалізації.
- Облік грошових коштів і розрахунків з дебіторами.
- Облік розрахунків з оплати праці та соціального страхування.
- Облік розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами.
- Облік власного капіталу і забезпечення зобов'язань.
- Облік довгострокових і поточних зобов'язань.
- Облік витрат, доходів і фінансових результатів.
- Бухгалтерська (фінансова) звітність.

Перелічені теми практично відповідають змісту освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки бакалаврів зі спеціальності «Облік і аудит». Проте в окремих підручниках і посібниках є ексклюзивні розділи (теми), такі як:

- Облік лізингових (орендних) операцій [2].
- Облік інвестиційної нерухомості та необоротних активів, утримуваних для продажу [11].
- Облік будівельних контрактів [8].
- Облік податку на прибуток [24].
- Інвентаризація активів і зобов'язань підприємства [14].
- Облік на позабалансових рахунках [11; 13; 14; 17; 25].
- Облік об'єднання підприємств і консолідована фінансова звітність [8].
- Відображення в обліку процедури припинення господарської діяльності підприємства [14].
- Особливості спрощеної системи обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва [2; 6; 8] тощо.

Звичайно, кожна з перелічених тем сама по собі досить цікава і важлива, заслуговує на висвітлення у навчальних посібниках та має бути засвоєна студентами, однак навряд чи потрібно кожну з них виділяти в окремий розділ, що ускладнює структуру та збільшує обсяг посібників. Деякі з висвітлених у названих темах питань можна включити до складу інших близьких за змістом тем, а деякі розглянути в інших курсах – «Бухгалтерський облік», «Облік у галузях економіки», «Облік та оподаткування підприємств малого бізнесу» тощо.

Не досить логічним, на нашу думку, є включення до підручників і посібників з фінансового обліку таких розділів, як «Основи теорії бухгалтерського (фінансового) обліку» [16; 20], «Оподаткування в Україні» [18], адже ці питання також розглядаються в окремих курсах («Бухгалтерський облік», «Податкова система України»).

До складу окремих посібників включено велику кількість нормативних матеріалів у вигляді додатків, які значно збільшують обсяг цих видань, але не є конче необхідними. Тим більше, що такі нормативні матеріали часто втрачають свою актуальність і потребують внесення коректив у разі зміни законодавства, стандартів обліку, інших нормативних документів.

У зв'язку з наведеним вище доцільно зупинитися на питанні про обсяги підручників і навчальних посібників, адже це навчальна література, яка повинна мати обсяг, узгоджений з кількістю годин на вивчення тієї або іншої дисципліни, передбачених навчальним планом.

Згідно з Методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки України щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів [19] обсяг навчального видання рекомендовано визначати за формулою

$$V_{п/н.п} = K_{п/н.п} \cdot 0,14(T_a + T_{с.р.с}),$$

де $V_{п/н.п}$ – обсяг підручника (навчального посібника) в авторських аркушах;

$K_{п/н.п}$ – коефіцієнт виду видання: для підручника $K_{п} = 1$, для навчального посібника – від 0,5 до 1 (в залежності від тої частки навчальної програми, яку замінює або доповнює навчальний посібник);

$T_a, T_{с.р.с}$ – кількість годин у навчальному плані, відведених на дисципліну для аудиторних занять та самостійної роботи студентів.

Ураховуючи, що ОПП для курсу «Фінансовий облік» як нормативної дисципліни передбачено всього 8 кредитів, тобто 288 годин, максимальний обсяг підручника має становити

$$V = 1 \cdot 0,14 \cdot 288 = 40,32 \text{ умов. друк. арк.},$$

що приблизно дорівнює 887 сторінкам друкованого тексту звичайного книжкового формату. Для навчальних посібників цей обсяг має бути меншим.

З наведеного в кінці статті списку використаної літератури видно, що не всі підручники та навчальні посібники задовольняють цим вимогам [2; 8; 14; 18]. Окремі підручники перевищили встановлений норматив у 1,7 – 2 рази.

Усе викладене вище послугувало підставою для докладного аналізу змісту й логічної послідовності викладання курсу фінансового обліку як основної професійно-орієнтованої навчальної дисципліни при підготовці фахівців з обліку та аудиту у вищих навчальних закладах України та розробки пропозицій щодо її впорядкування.

ТЕМАТИКА ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ ТА ЗМІСТ ОКРЕМИХ ТЕМ

Охарактеризуємо окремі теми «Фінансового обліку» та обґрунтуємо доцільність їх кількісного та змістовного складу.

Тема «Основи організації фінансового обліку на підприємстві» наявна у різних варіантах практично в усіх підручниках і навчальних посібниках з фінансового обліку. В ній висвітлено в основному такі питання: роль, значення і завдання фінансового обліку на підприємстві; основні положення Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності, форми організації обліку на підприємстві тощо); основні форми бухгалтерського обліку в сучасних умовах; структурна побудова й організація роботи бухгалтерії; права, обов'язки та відповідальність головного бухгалтера підприємства; управління бухгалтерським обліком в Україні; національні та міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і звітності тощо. Ознайомлення з навчальними програмами інших суміжних дисциплін циклу професійної підготовки бухгалтерів свідчить про те, що більшість з перелічених питань попередньо були розглянуті під час вивчення дисципліни «Бухгалтерський облік (основи теорії)», а потім ґрунтовно закріплені в курсі «Організація обліку» (за програмою магістерської підготовки). Виходячи з викладеного стає очевидним, що ця тема у курсі «Фінансовий облік» хоча й бажана, проте не є вкрай необхідною і може бути вилучена.

Тема «Облік основних засобів, інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів» досить велика і важлива. Вона охоплює крім обліку ос-

новних засобів та інших необоротних матеріальних активів, ще й облік довгострокових біологічних активів, інвестиційної нерухомості, нематеріальних активів, капітальних вкладень, орендованих основних засобів. Кожен із цих розділів можна розглядати як окрему тему, яка повинна охоплювати питання визнання, оцінки, документального оформлення, синтетичного та аналітичного обліку надходження, підтримання в стані придатності для використання за призначенням (технічного обслуговування, поточних і капітальних ремонтів), вибуття (списання, реалізації), визначення фінансових результатів від операцій вибуття, облік розрахунків, пов'язаних з надходженням та вибуттям необоротних активів, тощо. Враховуючи також велику частку необоротних активів у складі засобів підприємства, ця тема має бути однією з основних у курсі фінансового обліку, однак ділити її на кілька окремих тем за видами необоротних активів недоцільно.

Тема «Облік фінансових інвестицій» у деяких посібниках розглянуто як окреме питання у темі обліку грошових коштів, розрахунків, фінансових та інших активів [1; 8; 16; 18; 25], а в деяких посібниках її розпорошено на окремі питання з обліку довгострокових та поточних фінансових інвестицій і цінних паперів, які включено до різних тем або розділів посібника [9; 14; 28].

Ураховуючи специфіку цього виду фінансових активів, вважаємо, що питання обліку фінансових інвестицій необхідно розглядати в окремій темі (як це передбачено у більшості підручників та навчальних посібників), доповнивши її обліком операцій з поточними (ринковими) цінними паперами та еквівалентами грошових коштів.

Отже, цю тему можна визначити як «**Облік фінансових вкладень та операцій з цінними паперами**». Пропонуємо у ній розглядати такі питання: поняття, види та методи оцінки фінансових вкладень згідно з П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»; облік операцій з довго- та короткостроковими акціями не власної емісії; облік придбання та використання облігацій; облік інших поточних фінансових вкладень; облік еквівалентів грошових коштів; зміст, призначення та відображення в обліку операцій з векселями одержаними і виданими.

Тема «Облік запасів» також досить велика за обсягом навчального матеріалу і охоплює різнопланові питання. Тому в окремих посібниках у цій темі розглядають облік не тільки виробничих запасів та МШП, а й поточних біологічних активів, витрат виробництва, напівфабрикатів, готової продукції та то-

варів. На нашу думку, у цій темі доречно розглядати лише облік виробничих запасів та малоцінних і швидкозношуваних предметів. Облік поточних біологічних активів і товарів краще висвітлювати лише у курсі бухгалтерського обліку в галузях економіки, уникаючи тим самим дублювання навчального матеріалу, а облік витрат виробництва, напівфабрикатів і готової продукції потрібно викладати окремою темою.

Під час викладання питання обліку придбання запасів доцільно розглянути також облік розрахунків з постачальниками та підрядниками, адже ці процеси органічно поєднані навіть в облікових регістрах. Отже, цю тему доцільно назвати «**Облік виробничих запасів, МШП та розрахунків з постачальниками і підрядниками**» і включити до неї такі питання: визнання, класифікація і завдання обліку виробничих запасів; оцінка запасів у поточному обліку та звітності; документальне оформлення руху запасів; організація складського господарства і складського обліку виробничих запасів; синтетичний та аналітичний облік запасів; інвентаризація матеріальних цінностей та відображення в обліку її результатів; облік розрахунків з постачальниками і підрядниками.

Тема «**Облік витрат виробництва, готової продукції та її реалізації**» має висвітлювати такі питання: визнання та класифікація витрат підприємства; методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції; склад, документальне оформлення та відображення в обліку прямих витрат на виробництво; склад, облік та порядок списання загальновиробничих витрат; особливості обліку витрат, розподілу і списання вартості послуг допоміжних виробництв; облік втрат від виробничого браку; синтетичний та аналітичний облік витрат на виробництво і виходу продукції; визнання, оцінка, документальне оформлення, облікове відображення готової продукції (виконаних робіт, наданих послуг); облік реалізації продукції (робіт, послуг) та розрахунків з покупцями і замовниками; облік створення і використання резерву сумнівних боргів. Викладаючи цю тему, слід враховувати, що питання обліку витрат і калькулювання собівартості продукції хоча й дещо з інших позицій, але досить докладно розглядають у курсі управлінського обліку. Отже, необхідно узгодити робочі програми цих двох курсів, для того щоб запобігти можливому дублюванню навчального матеріалу.

Тема «**Облік грошових коштів та розрахунків з дебіторами**» в окремих навчальних посібниках поділена на кілька самостійних тем [3; 7; 9; 10; 14], та-

ких як: облік грошових коштів; облік валютних коштів та операцій в іноземній валюті; облік інших грошових коштів; облік довгострокової дебіторської заборгованості; облік розрахунків з підзвітними особами; облік розрахунків з іншими дебіторами тощо. Ми поділяємо думку тих авторів, які всі ці питання розглядають в одній темі, яка включає: облік грошей у касі і готівкових операцій; облік операцій на поточних рахунках у банках у національній валюті; облік коштів на валютних рахунках та операцій в іноземних валютах; облік операцій на інших рахунках у банках; облік інших грошових коштів; облік довгострокової дебіторської заборгованості; облік розрахунків з підзвітними особами, за авансами одержаними, за нарахованими доходами, з відшкодування завданих збитків, за претензіями та з іншими дебіторами; інвентаризація грошових коштів та розрахунків з дебіторами. Усі ці питання органічно пов'язані і часто врегульовані одними й тими самими нормативними документами, тому викладати їх доцільно паралельно. Водночас облік розрахунків з покупцями і замовниками, на наш погляд, треба розглядати одночасно з обліком реалізації продукції (робіт, послуг), з постачальниками і підрядниками – з обліком придбання товарно-матеріальних цінностей, за виплатами працівникам та соціальним страхуванням – з обліком праці та заробітної плати.

Тему «Облік розрахунків з оплати праці» доцільно об'єднати з темою «Облік розрахунків за соціальним страхуванням» і висвітлювати в ній не тільки аспекти розрахункових операцій (як облік поточних зобов'язань), а й питання обліку чисельності персоналу підприємства, відпрацьованого часу, нарахувань та утримань з виплат працівникам.

Отже, цю тему доцільно назвати **«Облік праці та розрахунків за виплатами працівникам і соціальним страхуванням»** і розглядати в ній такі питання: організація, показники, значення і завдання обліку праці та розрахунків з працівниками і за соціальним страхуванням; облік чисельності та складу працюючих і відпрацьованого часу; документальне оформлення витрат праці та нарахування заробітної плати; порядок нарахування і документального оформлення виплат на основі середнього заробітку (за час тимчасової непрацездатності, відпусток тощо); утримання із суми оплати праці та порядок складання розрахункової відомості (особового рахунку), аналітичний облік розрахунків з оплати праці; порядок створення і використання резерву на оплату відпусток; групування даних про нараховану заробітну плату та соціальні внески у розрізі об'єктів обліку витрат; синте-

тичний облік розрахунків за виплатами працівникам та соціальним страхуванням; інвентаризація стану розрахунків за виплатами працівникам.

«Облік довгострокових і поточних зобов'язань» вважаємо доцільним викладати в одній темі, адже ціла низка понять, термінів, визначень, оцінок, завдань обліку як для поточних, так і для довгострокових зобов'язань є спільними. У цій темі, на нашу думку, доцільно висвітлювати такі питання: поняття, склад, оцінка і завдання обліку зобов'язань згідно з П(С)БО 11 «Зобов'язання»; облік розрахунків за позиками банків; облік зобов'язань за випущеними облігаціями; облік зобов'язань з фінансової та операційної оренди; облік поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями; облік розрахунків за податком на прибуток; облік розрахунків за ПДВ та іншими обов'язковими платежами; облік розрахунків з іншими кредиторами.

Відповідно вважаємо недоцільним виділяти окремою темою облік розрахунків за податками та іншими обов'язковими платежами, враховуючи те, що в ОПП підготовки бакалаврів з обліку і аудиту (2010 р.) передбачена дисципліна «Облік і звітність в оподаткуванні», а в окремих навчальних закладах викладають (за вибором студентів та/або адміністрації) дисципліни «Податкова система України» та «Податковий облік».

«Облік власного капіталу та забезпечення зобов'язань» у більшості підручників та навчальних посібників розглядають в одній темі, що є досить аргументованим. Пропонуємо для вивчення такі питання: поняття і склад власного капіталу підприємства; види підприємств та загальний порядок формування їх статутного капіталу; порядок створення та облік статутного капіталу акціонерних товариств; облік статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю; облік пайового, резервного, додаткового капіталу; облік забезпечення майбутніх витрат і платежів (крім обліку резерву на оплату відпусток); облік цільових надходжень і цільового фінансування. Облік нерозподіленого прибутку (непокритих збитків), хоча вони і є одним із видів власного капіталу, вважаємо за потрібне розглядати його одночасно з обліком доходів та фінансових результатів.

«Операційний облік витрат, доходів і фінансових результатів» – саме так доцільно назвати цю тему, враховуючи, що в ній розглядаються питання обліку витрат і доходів, які є підставою для визначення фінансових результатів діяльності підприємства і рахунки обліку яких у кінці звітного періоду закриваються та не відображують у заключному ба-

лансі підприємства. У цій темі потрібно розглядати облік доходів і витрат за елементами та видами діяльності, який ведуть на рахунках класів 7, 8 та 9. Ця тема має включати такі питання: види діяльності підприємства та їх загальна характеристика; облік операційних витрат за елементами; облік витрат і доходів операційної діяльності; облік витрат і доходів фінансової діяльності; облік інвестиційних та інших витрат і доходів звичайної діяльності; склад та відображення в обліку витрат і доходів, зумовлених надзвичайними подіями; відображення в обліку витрат з податку на прибуток та визначення суми чистого прибутку (збитку); облік нерозподіленого прибутку (непокритих збитків).

Тема «Бухгалтерська (фінансова) звітність» також втрачає свою актуальність в курсі фінансового обліку, оскільки згідно з новою редакцією ОПП підготовки бакалаврів з обліку і аудиту (2010 р.) у навчальні плани бакалаврів вводиться нормативна дисципліна з циклу професійної та практичної підготовки «Звітність підприємств».

Отже, в курсі фінансового обліку в сучасних умовах його викладання доцільно залишити лише 9 перелічених вище проблемних тем. Зрозуміло, що

наведений розподіл навчального матеріалу за темами також має свої недоліки. Так, можна сумніватися в доцільності обліку розрахунків у кількох темах, а не в одній. Однак і в повсякденному житті розрахунки виникають на різних стадіях кругообігу засобів та в різних видах діяльності підприємства, тому й облік їх доцільно ув'язати з реальними процесами.

Звичайно, у статті наведено лише орієнтовний перелік тем і питань, які бажано розглянути в курсі фінансового обліку. Виходячи зі структури навчального плану, обсягу годин аудиторних занять та інших особливостей окремих навчальних закладів, цей перелік може бути суттєво доповнений і вдосконалений.

ПОСЛІДОВНІСТЬ ВИКЛАДАННЯ ОКРЕМИХ ТЕМ ФІНАНСОВОГО ОБЛІКУ

Для визначення логічної послідовності викладання окремих тем курсу «Фінансовий облік» нами проведено аналіз взаємозв'язків і взаємозалежності навчального матеріалу окремих тем за наведеним вище їх переліком і змістом.

Результати такого аналізу подано в таблиці.

Таблиця

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ ОКРЕМИХ ТЕМ ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВИЙ ОБЛІК»

Тема	Які питання мають бути засвоєні до вивчення теми	Базою для вивчення яких питань може бути тема
Облік основних засобів, інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів	Основи обліку розрахункових операцій Облік витрат на ремонти основних засобів	Облік витрат виробництва в частині амортизаційних відрахувань Визначення фінансового результату від інвестиційної та іншої звичайної діяльності Облік додаткового капіталу в сумі дооцінки та безоплатного отримання основних засобів
Облік фінансових вкладень та операцій з цінними паперами	Облік інших грошових коштів Облік безготівкових розрахунків	Облік розрахунків за нарахованими доходами Облік інвестиційних витрат і доходів, визначення фінансових результатів від інвестиційної діяльності
Облік виробничих запасів, МШП та розрахунків з постачальниками і підрядниками	Основи обліку безготівкових розрахунків у національній та іноземних валютах	Облік витрат матеріальних засобів у виробництві та інших видах діяльності
Облік витрат виробництва, готової продукції та її реалізації	Облік нарахування амортизації необоротних активів Облік витрачання виробничих запасів Облік нарахування оплати праці та відрахувань на соціальні заходи Облік розрахунків за отримані послуги і роботи, виконані підрядниками Організація складського та аналітичного обліку запасів Основи обліку безготівкових розрахунків	Визначення та облік фінансових результатів від реалізації продукції (виконання робіт, надання послуг на сторону)
Облік грошових коштів та розрахунків з дебіторами	—	Облік фінансових інвестицій Облік розрахунків з постачальниками і підрядниками, покупцями і замовниками, з оплати праці, за нарахованими доходами, за податками та іншими обов'язковими платежами

Тема	Які питання мають бути засвоєні до вивчення теми	Базою для вивчення яких питань може бути тема
Облік праці та розрахунків за виплатами працівникам і соціальним страхуванням	Облік касових операцій та безготівкових розрахунків	Облік виробничих та інших операційних витрат Облік розрахунків за податком з доходів фізичних осіб
Облік довгострокових і поточних зобов'язань	Основи обліку безготівкових розрахунків Облік розрахунків з постачальниками і підрядниками, покупцями і замовниками Облік утримання податків з доходів працівників підприємства	—
Облік власного капіталу та забезпечення зобов'язань	Облік нерозподіленого прибутку (непокритих збитків)	Облік доходів від безоплатно одержаних необоротних активів
Операційний облік витрат, доходів і фінансових результатів	Облік нарахування амортизації необоротних активів Облік витрат матеріалів, оплати праці та соціальних відрахувань Облік реалізації та списання необоротних активів Облік реалізації продукції (робіт, послуг)	Облік власного капіталу (в частині нерозподіленого прибутку)

Проаналізувавши зміст та взаємозв'язки окремих тем фінансового обліку, враховуючи особливості будови балансу і Плану рахунків бухгалтерського обліку, виходячи з послідовності окремих стадій кругообігу засобів підприємства, а також на основі досвіду та практики викладання фінансового обліку в різних навчальних закладах України, ми дійшли висновку про доцільність викладання фінансового обліку в такій послідовності окремих тем (розділів):

1. Облік грошових коштів та розрахунків з дебіторами.
2. Облік фінансових вкладень та операцій з цінними паперами.

3. Облік основних засобів, інших необоротних матеріальних і нематеріальних активів.

4. Облік виробничих запасів, МШП та розрахунків з постачальниками і підрядниками.

5. Облік праці та розрахунків за виплатами працівникам і соціальним страхуванням.

6. Облік витрат виробництва, готової продукції та її реалізації.

7. Операційний облік витрат, доходів і фінансових результатів.

8. Облік власного капіталу та забезпечення зобов'язань.

9. Облік довгострокових і поточних зобов'язань.

ВИСНОВКИ

1. Назви підручників з фінансового обліку мають повністю збігатися з назвою дисципліни, передбаченою стандартом МОНУ – «Фінансовий облік». Назви навчальних посібників можна доповнювати вказівками на їх специфічні особливості: зміст, призначення, доповнення до підручника тощо.

2. Поділ фінансового обліку на дві дисципліни – «Фінансовий облік – 1» та «Фінансовий облік – 2» є досить умовним і практично недоцільним.

3. З підручників і навчальних посібників з фінансового обліку доцільно вилучити теми, які докладно розглянуті в інших суміжних дисциплінах (з метою уникнення їх дублювання): Основи організації фінансового обліку на підприємстві; Особливості спрощеної системи обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва; Бухгалтерська (фінансова) звітність та ін. Загальний обсяг підручників і навчальних посібників не повинен перевищувати рекомендованого МОНУ: для фінансового обліку не більш як 40,3 умовн. друк. арк.

4. Викладання окремих тем фінансового обліку необхідно побудувати так, щоб запобігти дублюванню навчального матеріалу та забезпечити його методологічну єдність.

У статті наведено рекомендований зміст кожної теми та обґрунтовано послідовність викладання окремих тем дисципліни «Фінансовий облік» у навчальних закладах. Доцільно розгорнути дискусію на сторінках журналу з цих актуальних питань.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. **Богатко Н.Г.** Финансовый учет: вопросы, задачи, тесты [учеб. пособие] / Н.Г. Богатко, Л.П. Толстова, А.А. Самсонова. – К.: А.С.К., 2004. – 664 с.
2. **Бухгалтерський** фінансовий облік в Україні [навч. посіб.] / В.М. Добровський та ін.; за ред. В.М. Добровського. – К.: А.С.К., 2009. – 976 с.
3. **Бабіч В.В.** Фінансовий облік (облік активів) [навч. посіб.]. – 2-ге вид. / В.В. Бабіч, С.В. Сагова. – К.: КНЕУ, 2007. – 288 с.
4. **Волкова І.А.** Фінансовий облік – 2: [навч. посіб.] / І.А. Волкова. – К.: ЦУЛ, 2009. – 224 с.
5. **Гавриловська Л.М.** Фінансовий облік – 1 [навч.-метод. посіб.] / Л.М. Гавриловська, А.С. Ларіонова. – К.: КНЕУ, 2006 – 320 с.
6. **Гавриловська Л.М.** Фінансовий облік – 2 [навч.-метод. посіб.] / Л.М. Гавриловська, Т.В. Головка, А.С. Ларіонова – К.: КНЕУ, 2008. – 280 с.
7. **Гладких Т.В.** Фінансовий облік [навч. посіб.] / Т.В. Гладких. – К.: ЦУЛ, 2007. – 480 с.
8. **Голов С.Ф.** Фінансовий облік [підручник] / С.Ф. Голов, В.М. Костюченко, І.Ю. Кравченко, Г.А. Ямборко. – К.: Лібра, 2005. – 976 с.
9. **Єрмак О.І.** Фінансовий облік – 1 (облік активів) [навч. посіб.] / О.І. Єрмак. – К.: Вид. дім «Слово», 2008. – 376 с.
10. **Коблянська О.І.** Фінансовий облік [навч. посіб.]. – 2-ге вид., випр. і доп. / О.І. Коблянська. – К.: Знання, 2007. – 471 с.
11. **Лень В.С.** Фінансовий облік [навч. посіб.] / В.С. Лень. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 608 с.
12. **Лишиленко О.В.** Фінансовий облік [підручник] / О.В. Лишиленко. – 2-ге вид., перероб і доп. – К.: ЦНЛ, 2008. – 556 с.
13. **Бухгалтерський** фінансовий облік [підручник]; за ред. проф. Ф.Ф. Бутиця. – 3-те вид., перероб і доп. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 672 с.
14. **Бухгалтерський** фінансовий облік [підручник] / Ф.Ф. Бутинець та ін.; за заг. ред. Ф.Ф.Бутиця. – 8-ме вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2009. – 912 с.
15. **Верхоглядова Н.І.** Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика [навч. посіб.] / Н. І. Верхоглядова та ін. – К.: ЦУЛ, 2010. – 536 с.
16. **Чебанова Н.В.** Бухгалтерський фінансовий облік [навч. посіб.] / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко. – К.: ВЦ «Академія», 2002. – 672 с.
17. **Лень В.С.** Фінансовий облік в Україні: задачі, тести, відповіді: [навч. посіб.] / В. С. Лень. – К.: ЦУЛ, 2006. – 320 с.
18. **Ткаченко Н.М.** Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність [підручник]. – 3-те вид., доп. і перероб. / Н.М. Ткаченко. – К.: Алерта, 2008. – 926 с.
19. **Методичні** рекомендації щодо структури, змісту та обсягів підручників і навчальних посібників для вищих навчальних закладів. – К.: Знання, 2005. – 8 с.
20. **Чебанова Н.В.** Фінансовий облік [підручник] / Н.В. Чебанова, Т.І. Єфименко. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 704 с.
21. **Нашкерська Г.В.** Фінансовий облік [навч. посіб.] / Г.В. Нашкерська. – К.: Кондор, 2009. – 502 с.
22. **Скирпан О.П.** Фінансовий облік [навч. посіб.] / О.П. Скирпан, М.С. Палух. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 407 с.
23. **План** рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затв. наказом Міністерства фінансів України від 30.11.99 р. № 291, із змінами та доповненнями.
24. **Фінансовий** облік [навч. посіб.]; за ред. В.К. Орлової, М.С. Орлів, С.В. Хоми. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: ЦУЛ, 2010. – 510 с.
25. **Пушкар М.С.** Фінансовий облік [підручник] / М.С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2004. – 628 с.
26. **Сук Л.К.** Фінансовий облік [навч. посіб.] / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – К.: Знання, 2010. – 631 с.
27. **Фінансовий** облік: первинна документація та облікова реєстрація: [навч. посіб.] / М.Р. Лучко, М.Я. Остап'юк, Й.Я. Даньків та ін. – К.: Знання, 2005. – 319 с.
28. **Шот А.П.** Фінансовий облік. Збірник задач [навч. посіб.] / А.П. Шот. – К.: ЦУЛ, 2004. – 165 с.
29. **Сук Л.** Вивчення фінансового обліку у ВНЗ / Л. Сук, П. Сук // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 3. – С. 52–55.

В статтю проаналізовано содержание учебников и учебных пособий по «Финансовому учету», разработаны предложения относительно усовершенствования перечня тем, которые рассмотрены в этой дисциплине, их содержания и последовательности преподавания.

Ключевые слова: *финансовый учет, программа дисциплины, последовательность преподавания.*

The content of manuals and tutorials on «Finance accounting» as well as recommendations as to the improvement of the list of topics which the discipline covers, their content and sequence of study have been analyzed in the article.